

ŞİİR DİLİ VE LİRİZM

Hakan Sazyek

>1

Sanat, teorik ve pratik yönleriyle hayatın yansıtılmasından çok, onun üzerinde yeni boyutların elde edilmesi sürecinde başlar. Başka bir deyişle sanat, hayatı, somut yaşantıyı yansıtmanın ötesinde bir işleve sahiptir. Sanat eserinin yaratıcısı, yaptığı resimde, bestede, heykelde, edebî eserde (son yıllarda yazılan postmodernist örneklerinden dolayı romanı da değerlendirme içine almak mümkün. Çünkü, postmodernist roman anlayışına göre roman metninin gerçekle değil; diğer edebî metinlerle olan ilişkisi önemlidir) boyayı, notayı, çamuru, bronzu ve kelimeleri araç olarak kullanırken gözlemin ürünü olan bir “yansıtma”yı değil; sezgiden kaynaklanan bir. “sentez”i, bir “üst boyut”u üretmeyi amaçlar.

Bu yazının konusunu, bir güzel sanatlar dalı olan edebiyatın bir türü niteliğindeki şiirde malzemeyi oluşturan dil ve onun şiir evrenindeki serüveni oluşturuyor. Bu serüvenin irdelemeye çalışacağımız yönü ise, dilin şiirde lirizmin yaratılmasındaki katkılarının boyutları olacaktır.

Edebî eserleri, malzemelerinin dile dayalı olması bakımından, biçim ve içeriğin yanı sıra dile karşı tutumlarını da ölçüt olarak değerlendirmek ve sınıflandırmak mümkündür. Roman, öykü, deneme, anı gibi kurmaca ve yarı kurmaca metinlerle şiir arasında dili işleyiş bakımından oldukça büyük bir ayrım vardır. Kurmaca ve yarı kurmaca metinler temelde “anlatma”ya dayalı bir özellik gösterirler. Hayatı nesnel gerçekliğin sınırları içinde kabul eden bu türlerde kaleme alınan eserlerdeki kelimeler büyük oranda yansıtılan nesnel gerçekliğin birer göstergesi konumundadır. Onların anlam bakımından “anlatılan” yaşantıya sıkı sıkıya bağlı oluşları tutsaklık derecesindedir ve bu da yadırganamaz.

Kelimeler, kavramların, anlam yüklenilebilen her türlü olgu, varlık ve nesnenin göstergesidir. Her kelime ilkin, karşıladığı kavramın taşıdığı anlamla özdeşleşme durumundadır. Bu durum, kelimenin anlamı üzerinde felsefî bir değerlendirmenin söz konusu olmadığı takdirde geçerlilik gösterir. Nesnel gerçekliğin sınırları içinde kelime, beş duyunun ve aklın kavrayabildiği teorik gerçeklik bağlamında asıl anlamını içerir. Dolayısıyla her kelime -kaçınılmaz olarak- gerek teoride gerekse pratikte (sözlük ve günlük hayat) bir ya da birkaç karşılıktan oluşan asıl anlamlara sahiptir.

Şiir, kelimeleri, karşıladıkları kavramlardan, nesnelere uzaklaştıran bir sanattır. Onu diğer edebî türlerden ayıran en önemli özellik, kelimeleri somut gerçekliğin dışına taşımasıdır. Kelimeler, şiirde de birer gösterge olma özelliklerini sürdürmekle birlikte öte dünyasının, soyut evrenin kavramlarını, varlıklarını kendilerine anlam edineceklerdir. Şiirde lirizmin yaratılabilmesi ya da yakalanabilmesi, şairin kelimelere kendi içlerinde ya da metnin bütününde yaşatabileceği anlamsal aşmanın boyutlarının enginliği ile sıkı sıkıya ilintilidir.

Şairin duygu, sezgi dünyasını ve dolayısıyla duyuş ve sezgi biçimini eserine taşıma tarzı olarak tanımlayabileceğimiz “şiirsel söylem”in, lirik bir ifadeyi yakalayabilmesinin bazı gerekleri vardır. Bu durumda, kelimelerin şiir içindeki işlevlerine sadece gramatikal bir bakış açısıyla yaklaşmak yetersiz

kalacaktır. Onları, türlerinin (ad, eylem, adıl vd.) taşıdığı işlevlerin dışına çıkararak kullanmayı, bu tür bir yaklaşımda, lirizme ulaşmanın etkili bir aracı olarak görmek mümkün. Ne var ki bu durumda da şair, söz konusu değişimi uygularken kelimenin kendi türündeki anlamından hareket etmek durumundadır. Türünün özellikleriyle özdeşleşmiş bir anlamı gösteren kelime, şiirde bu özelliklerinin dışında bir işleve sahip kılındığı takdirde lirik bir söylemin ögesi olabilir ancak. Ayrıca kelimelerin fonetik değerlerine ağırlık veren bir anlayış da belki metne müzikaliteyi, ritmi getirecektir. Bu, şiire estetik düzeyde katkıda bulunan öğeler arasında önemli bir yere sahiptir. Ancak, şiirde lirizmin sağlanabilmesi yolunda daha geri plânda yer tutar. Bunların yanında devrik cümle yapısına şiirde yer vermek de ne derece tutarlı bir yöntemdir? Dilin sadece yapısal ve sessel imkânlarıyla oynamak, lirik söylemi sağlamada yeterli değildir. Cümlelerin ölçüt alınması da, çoğunlukla, şairin aynı kısır sonuçta tıkanıp kalmasına yol açar. Bütün bu değerlendirmelerin ışığında, şiirde lirik söyleme ulaşabilme yolunda şairin dili semantik (anlam bilgisi) açısından işlemesi gerektiğini belirtmek mümkündür. Şunu da ifade etmeliyiz ki, burada anlamın ön planda tutulması sözleri ile şiirin anlaşılır olması gerektiği gibi sık bir görüşü öne sürmüyoruz. Bilakis, bir “manzume”yi “şiir”e yükseltmede gerekli olan ilk şart, onun tahlili, yorumu gerektirmesidir. Şiir, okuyucu tarafından ele geçirilmeyi belli bir çabanın sonuna saklamalıdır. Has şiirin yorumu ve bunun sonucunda elde edilecek estetik haz duygusu belli bir kültürel ve sezgisel birikimi ve çabayı gerektirir. Bununla birlikte şair tarafından söz oyunlarına boğulan ve anlamsal kapalılığın da sınırlarını aşan şiir, yeteri kadar duyulmama tehlikesiyle karşı karşıya kalacak, okurunun sezgilerini harekete geçiremeyecektir. Ancak bu tür bir şiir, lirik söylemi yakalayamamakla birlikte estetik düzeyini de koruyabilen bir niteliğe sahip olabilir.

Şiirsel söylem içerisinde önemli bir konum edinen lirizm, tarihî gelişim sürecinde değişikliklere uğrayarak günümüzdeki özelliklerini kazanmıştır. (Burada, lirizmin tarihçesi üzerinde durmayı gereksiz görüyoruz. Bu konuda geniş bilgi edinmek için Özdemir İnce'nin “Çağdaş Lirik Şiir Üzerine” (Broy, s. 4, Şubat 1986) başlıklı yazısından ve burada gönderme yapılan kaynaklardan yararlanılabilir. Ayrıca bizim için önemli olan, lirizmin tarihî gelişimi değil; bunun sonucunda günümüzde içerdiği özelliklerdir. Bunun tersi bir yaklaşım, Türk şiiri içinde saz şiirini tek lirik tür olarak kabul etme yanlışlığını beraberinde getirecektir.) Bu günün şiirinde lirizm hangi özellikleri içerir? Lirik söylem, her şeyden önce “ben”i ya da “insanın evrensel özellikleri”ni ele geçirip yansıtmak biçiminde kendisini belirginleştirir. Şair kendi ya da bir başka varlığın “ben”ini izlek olarak işleme durumunda, bunu okura benimsetmelidir. Nesneyi değerlendirme tarzının ve daha önemlisi bu tarzın ürünü olan dizelerde yansıtılan psikolojik evrenin şair ve okuyucu arasındaki paylaşım boyutlarının yoğunluğu, şiirdeki lirizmin düzeyini belirler. Paylaşımındaki zenginlik aynı zamanda eserin estetik kalitesini sorgulamada verimli bir ölçüttür. Bu durumda şair ve okuyucu arasındaki iletişimin kurulmasında rol oynayan bir öge, imge devreye girer. Şair, yarattığı, kurduğu imgeyi kelimelerle somutlaştırırken anlam bakımından bu eylemine karşıt bir tutum sergilemek durumundadır. Bu tutum, kelimeleri asıl anlamlarına aykırı bir içeriğe, büründürme, yani esas kimliğinden soyutlama biçiminde olur. Soyutlamanın nesnel gerçekliği karşılayabilmedeki başarısıyla okurda yaratacağı etkilenme (lirik söylemin bir başka önemli özelliği de budur) arasında kopmaz bir varlığı söz konusudur. Okurun metin karşısındaki bu durumu, lirik söylemin başlıca özelliklerinden olan “imâ etme”yi belirginleştirir. Dilin sese dayalı değerleri, şiiri müzikal ve ritmik bir yapıya kavuşturur. Bu, lirik söylemi oluşturmaya bir ölçüde katkı sağlayabilir.

Morfoloji (yapı bilgisi)'ye ve sentaks (cümle bilgisi)'a dayalı bir şiir tasarımı ise kapalılığın da ötesinde anlamsız olma sakıncasını yaratacaktır. Şair, lirik söylemle alabildiğine geniş bir izlek yelpazesine hakim olma imkânını elde eder. Böylece bireysel, toplumsal, felsefî nitelikli birçok izlek, lirik söylemin geniş alanı içerisinde ifadesini bulacaktır. Coşkusu anlamsal değerlerden alan lirik şiir, okuyucunun algılama merkezlerini harekete geçirerek sarsmayı ve bunun sonucunda estetik paylaşımı sağlamayı mümkün kılar ki, bu, sanat eserinin önemli işlevlerinden biridir. Bu sanat gücüne ulaşabilmek ise kullanılan dili, ancak anlamsal aşmanın boyutlarına nesnel gerçeklikte karşılık gösterebilen bir imge dünyası ile zenginleştirmenin çetin yolunu aşmakla gerçekleşir.

Sombahar, S.8, Kasım-Aralık 1991, s.3-5.